

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 7 • Haziran 2023 • 193-200
Issue: 7 • June 2023 • 193-200

Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din

- Kızılgeçit, M. & Yeşilyurt, M. & Ertugay, R. & Çinici, M. (ed.). (2021).
Yapay zekâ, transhümanizm ve din. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı
Yayımları (231 s.)
- Kızılgeçit, M. & Yeşilyurt, M. & Ertugay, R. & Çinici, M. (ed.). (2021).
Artificially intelligence, transhümanism and religion. Ankara: Presidency of
Religious Affairs Publishing (231 p.)
ISBN: 978-625-435-142-6

Muhammet Midilli

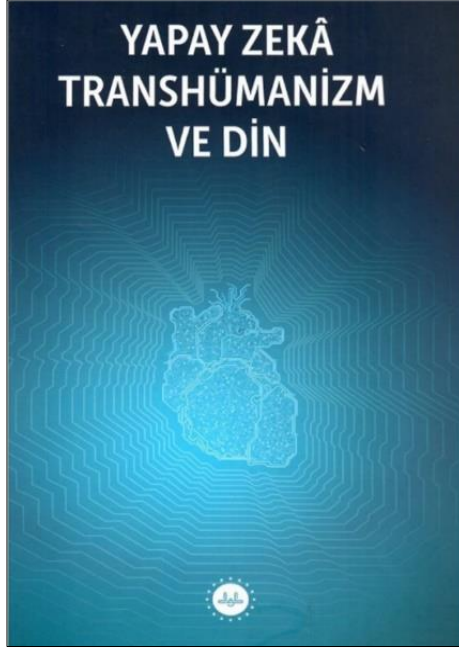
Yüksek Lisans Öğrencisi
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: muhammedmidilli8@gmail.com
Orcid: 0000-0002-2844-8726
Ankara / Türkiye

MA Student
Ankara University
Institute of Social Sciences
E-mail: muhammedmidilli8@gmail.com
Orcid: 0000-0002-2844-8726
Ankara / Turkey

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1193825>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 26 Ekim 2022 • 26 October 2022
Kabul Tarihi • Accepted 25 Mayıs 2023 • 25 May 2023

Ö z e t

Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din isimli eserin değerlendirmesi olan bu çalışma, okuyucuların kitap hakkında bilgi edinmesini amaçlamaktadır. Aynı zamanda eserin noksan kalmış veya gözden kaçmış yerlerinin belirtilerek sonraki basıma daha yetkin bir biçimde hazır olmasını amacıyla yazılmıştır. Çalışmada değerlendirilen eser, kendi alanlarında uzman kişilerin yayınladıkları makalelerin bir araya gelmesinden oluşan derleme bir eserdir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Yapay zekâ • Transhümanizm
Din • Fetva • Psikoloji

A b s t r a c t

This study is an evaluation of the book titled "Artificial Intelligence, Transhumanism and Religion" and aims to provide readers with information about the book. It also aims to identify any deficiencies or overlooked aspects of the work to ensure its improved readiness for subsequent editions. The work under evaluation is a compilation of articles published by experts in their respective fields.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Artificial intelligence • Transhumanism
Religion • Fatwa • Psychology

Kuşkusuz asrımız teknoloji çağıdır. Artık evde, sokakta, iş yerlerinde hatta neredeyse her bireyin cebinde teknolojik bir alet yer almaktadır. Zaten günden güne gelişen teknoloji, pandemi dönemi ile birlikte hayatımızın içine daha hızlı nüfuz etmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde akıllı telefonu olmayan bireyler akıllı telefon almak durumunda kalmışlardır. Bazı aileler ise bu dönemde çocuklarına tablet veya bilgisayar alarak eğitimlerini kesintisiz devam ettirmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Pandemi dönemindeki bu ihtiyaç da teknolojinin gelişmesi açısından yeni fikirler doğurmuş ve neredeyse sosyal yaşam sanal ortama kaymıştır.

Teknolojinin insan hayatına girmesiyle birlikte daha az zaman, mekân ve enerji harcarak çok iş yapılmaya başlanmıştır. Örneğin telefon icat edilmeden önce biriyle konuşmak belli mesafeleri aşmayı gerektirirken telefonun kullanılmasıyla birlikte bu sorun ortadan kalkmıştır. Bir evrakı elden teslim etme dönemi faks makinesi ile bitmiş, ilerleyen süreçte ise farklı uygulamalar aracılığıyla internet üzerinden aynı evrakların gönderilmesi devri başlamıştır. Buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Teknolojinin ve iletişimin hızlı ilerlemesinden şüphesiz kitaplar da nasibini almıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte kapağı, dokusu ve hatta kokusu olan kitaplar da sanal ortama aktarılmış ve e-kitaplar hayatımızda yerini almaya başlamıştır. Zamanla para ile alınan kitaplar, internetten indirilen kitaplara dönüşmüştür.

İster iki kapak arasında basılı olsun isterse “0” ile “1” kodlarına sahip dijital olsun bir kitabı okumadan önce eser hakkında bilgi sahibi olmak oldukça önemlidir. Hatta hızlı okuma çalışmalarında da bir kitaba başlamadan önce onun hakkında bilgi edinmek ve kitabı okumaksızın kitabın sayfalarında göz gezdirmek gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle kitap değerlendirme yazılarının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı da “Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din” isimli eseri farklı yönleriyle ele alınıp araştırmacılara kitap hakkında bilgi vermektir.

Yapay zekâ ve transhümanizm, ortaya çıkmasıyla birlikte birçok alanı ilgilendiren bir konu olmaya başlamıştır. Elbette din psikolojisi alanı da bu konuya ilgisiz kalmamıştır. Konuyu farklı yönleriyle ele almaya çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda ise elimizde bulunan eser ortaya konulmuştur. Bu eserle birlikte alanda yeni yeni kullanılmaya başlanan iki terim karşımıza çıkmaktadır. Bu terimlerden ilki olan “yapay zekâ”nın çeşitli tanımlarla açıklanmaya çalışıldığı fakat yaygın olarak kabul edilen bir tanımı olmadığı iyi bilinmektedir. Kitabın içerisindeki tanımlara göre yapay zekâ “...bilgisayarın düşünmesini sağlayan heyecan verici bir faaliyet... Kafa sahibi makineler, hem de tam kelime anlamıyla...” (Öztemel, 2021: 18-19) olarak ifade edilmiştir. Basitçe bilgisayarların düşünebilmesi olarak ifade edilse de bilgisayarların kendi kendilerine öğrenme

gerçekleştirmeleri ve kendi kodlarına yenilerini eklemeleri de tanımlarda göz ardı edilmeyecek önemli meselelerdendir. Çizgi filmler ve bilim-kurgu filmleriyle farkında olmadan ortaya çıkan yapay zekâ fikri, günümüzde bankalardan alışveriş sitelerine kadar hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır.

Kitaba konu olan bir diğer kavram ise “transhümanizm”dir. Transhümanizm insanın eksikliklerinin giderilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle “Transhümanizm, insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması, yaşlanma ve hastalanma gibi arzu edilmeyen veya gereksiz görülen yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla teknoloji ve bilimden faydalanılması gerektiğini öne süren uluslararası bir entelektüel ve kültürel hareket”(Wikipedia, 2022) olarak tanımlanabilir. Tabii bu durum insanın fiziksel durumu için geçerli olmakla birlikte kişinin duygularının ne olacağı sorusunu da akla getirmektedir. Ayrıca bu konu din adamlarını da düşündürmüştü ve bireyin hayatında dinin konumunun ne olacağı gibi temel sorular tartışma konusu olmuştur. “Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din” isimli eser bu tartışmaları temel olarak ele almayı amaçlamıştır. Bu konuyla ilgili Türkiye’de yapılan ilk çalıştay ise Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından ortaklaşa düzenlenen ve 25 Haziran 2021 yılında çevrimiçi olarak gerçekleştirilen “Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din Çalıştayı” adlı programdır (Yazıcı & Keleşoğlu, 2021: 223- 224).

Bir kitabın içeriğinden önce dikkat çeken kısım şüphesiz kapağıdır. Kitabın kapağı, siyah ve mavi renklerden oluşmaktadır. Kitabın ismi ise bu renklerin üzerine beyaz olarak yazılmış, sade ve güzel bir kapak tasarımı oluşturmuştur. Kapağın ortasında bilgisayar devresini andıracak şekilde bir kalp çizilmiş ve transhüman bireye ilginç ve güzel bir vurgu yapılmıştır. Ancak yapay zekâ denilince akla genellikle bilinçle bağlantılı olarak beyin geldiği için bu görselin kalp yerine beyin olması daha dikkat çekici olabilir. Genel olarak ise konuya uygun, sade ve çekici bir kapak tasarımı olmuştur. Kitap birden fazla akademisyenin yazısından oluşmaktadır ve yazılar arası geçişte aynı sadelik korunmuştur. Kitap içeriğinde ise makaleleri ayırmak için mavi renk sayfalar kullanılmıştır. Bu sayfanın üzerine turkuaz renklerle noktalar konulmuş ve bu noktalar birbirlerine turkuaz renkli düz çizgilerle bağlanmıştır. Bu görsel, kitabın ele aldığı konunun sayfalara yansımaları olmuştur. Bu haliyle sayfa üzerinde oluşan görüntü insanın sinir ağlarını anımsatmaktadır. Başlıklar da yine turkuaz renkle yazılmıştır. Kitap 16x24 ebatlarındadır ve bu yüzden okuma sırasında kitabın mukavemeti biraz zor olmaktadır. Bu yüzden kitabın 13x19.5 ebatlarında olmasının okuma sırasında rahatlık sağlayacağı düşünülmektedir. Yazı boyutu insanın gözlerini yormayacak şekilde ayarlanmıştır ve bu sayede rahat okunabilmektedir. Yazıların genelinde

noktalama işaretleri yerinde kullanılmış ve yazım yanlışı yapılmamıştır. Sadece Yeşilyurt'un yazısında “kutsal” yerine “kutsak” yazılmıştır (Yeşilyurt, 2021: 195). Bu yazı sayesinde de mevcut yazım yanlısının düzeltileceği umulmaktadır.

Kitapta kullanılan bazı kelimeler dikkatleri üzerine çekmiştir. Yapay zekâ ve transhümanizm köken itibarıyla Batı'ya dayanmaktadır. Bu nedenle ortaya atılan kelimelerin neredeyse tamamı İngilizce kelimelerdir. Haliyle konu üzerine yazılan makalelerde yazı dili farklı olsa da bazı kelimeler İngilizce asıllarıyla yazılmaktadır. Bu konuda en dikkat çekici örnek ise yapay zekânın kısaltmasının “AI” olarak yapılmasıdır. “AI”, yapay zekânın İngilizce karşılığı olan “Artificial Intelligence” nin kısaltmasıdır. Kitabımızda Kızılgeçit ve Çinici, Ödemiş ve Usanmaz bu duruma önem vermişlerdir. Özellikle “AI” yerine Türkçe karşılığı olan “YZ”yi kullanmışlardır. Özetmel ise yazısında kısaltma olarak “AI” yi kullanmıştır. İlk bakışta basit bir konu gibi görünse de kısaltmalar bir dilin önemli unsurlarındandır. Bu yüzden kısaltmaların da Türkçe karşılıklarına uygun olarak kullanılması hususuna dikkat edilmesi gerekmektedir.

Kısaltmaların yanında metin içinde kullanılan yabancı kelimeler de yazının akıcılığı ve dilin korunması açısından önemlidir. Yazıda kullanılan yabancı kelimeler okuyucunun metni anlamasını zorlaştırabilir. Ayrıca bu durum dilimizin bilim dili olması yolunda ki adımlarını da yavaşlatacaktır. Örneğin kitap içerisinde “Yapay Zekâda Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi” başlıklı yazının sahibi Ödemiş yazısında birçok yabancı kelime kullanmıştır. Üstelik bu kelimeler Türkçe karşılığı olan kelimelerdir. Bunlardan bir tanesi “...sibernetik şirketlerinden kendi tercihlerine uygun productları sipariş vereceği...” (Ödemiş, 2021: 58) cümlesinde geçen “product” kelimesidir. Okuyuş sırasında bu kelime, okuyucuyu bir anlığına duraklatmaktadır. Bu ve benzeri kelimeler Ödemiş'in makalesinde birkaç yerde daha mevcuttur.

Anlaşılabacağı üzere kitap birkaç yazarın araştırmalarından oluşmaktadır. Her yazar yapay zekâ ve trashümanizmle bağlantılı olarak kendi alanlarıyla ilgili katkıda bulunmuşlardır. Yapay zekâ ve transhümanizm mühendislik alanıyla ilgili konu olmasına rağmen dinle bir arada düşünülmesi ve böyle bir çalışmaya ilahiyat fakültelerinden akademisyenlerin önderlik etmesi konunun ne derecede gereği gibi tartışıldığı sorunu akla getirebilir. Oysa kitap içerisinde farklı fakültelerden yazarlar konuyu farklı boyutlarıyla tartışmışlardır. Mühendislik fakültesinden, sosyal bilimler enstitüsünden, iletişim fakültesinden, insan ve toplum bilimleri fakültesinden ve ilahiyat fakültesinden olmak üzere çeşitli yazarlar kitaba katkı sağlamışlardır.

Kitabın içerisinde “içindekiler” kısmından sonra iki adet “takdim” yazısı bulunmaktadır. Bu takdimlerden ilki Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ömer Çomaklı tarafından yazılmış, ikincisi ise Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Abdulhalik Karabulut tarafından kaleme alınmıştır. Bu takdimlerden sonra “Yapay Zekâ ve Din” isimli makale kitapta yerini almaktadır. Dinî meselelerde yapay zekânın nasıl kullanılabilceğine değinilen makalede, insan zekâsının ve yapay zekânın karşılaştırılması yapılmıştır. Makale Marmara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi’nde bulunan Prof. Dr. Ercan Öztemel tarafından yazılmıştır. Kitaptaki ikinci makale ise Atatürk Üniversitesi Mühendislik Fakültesinde görevli olarak bulunan Dr. Öğr. Üyesi Bilal Usanmaz tarafından kaleme alınmıştır. “Yapay Zekânın Sektörlere Etkisi” isimli makalesinde Usanmaz, yapay zekânın sağlık, imalat, tarım ve bankacılık sektörlerine etkisini ele almıştır. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görevli Prof. Dr. Muhammed Kızılgöçer ve MEB’de öğretmen olarak görev yapan Murat Çinicî’nin birlikte hazırladıkları “Din Psikolojisi Çalışmaları Bağlamında Yapay Zekâ Uygulamaları” isimli çalışma da kitaptaki makalelerden biridir. Çalışmada din psikolojisi alanının araştırma yöntemi ve veri madenciliği hakkında bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda yapay sinir ağlarıyla din psikolojisi alanında neler yapılabileceği alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Yine aynı çalışmada yapay zekânın tahmin ve kümeleme modellerine de yer verilmiştir. “Yapay Zekâda Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi” isimli yazının sahibi Dr. Mehmet Ödemiş ise yapay zekânın temel problemlerinden biri olan bilinç ve ruh meselesini yazısında ele almıştır. “Ruh nedir?”, “Bilinç nedir?” gibi sorularla konuyu temelden incelemiş ve yapay zekâyla bağdaştırarak okuyucuya sunmuştur.

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Dr. Öğr. Üyesi olan Hasan Kafalı da makalesinde yapay zekâ konusunu toplumsal bağlamda incelemiştir. “Toplum ve Din Bağlamında Yapay Zekâ” adlı yazısında yapay zekânın sosyolojik açıdan toplumda nelere etki edeceğine değinmiştir. Yapay zekâ konusunu sosyal medya ve internet üzerinden inceleyen Hilal Gökbayrak ve Doç. Dr. Şevki Işıklı “Dijital Din Teorisi: Dijital Din Geleneksel Dine Karşı” adlı çalışmayla konuya farklı bakış açısı getirmişlerdir. Gökbayrak, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, Işıklı ise Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde görev yapmaktadırlar. Çalışmalarında ortaya koydukları “Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenler” ayrımıyla internet ve yapay zekâ konusunu farklı pencereden incelemeyi başarmışlardır. Şimdiye kadar zikrettiğimiz makaleler çoğunlukla yapay zekâ üzerinden konuyu ortaya koymaya çalışmışlardır. Şimdi zikredeceğimiz makaleler ise transhümanizme değinmişler-

dir. “Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm” adlı çalışma diğerlerinden farklı olarak transhümanizmi yazının merkezine almıştır. Makale, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi’nde görev yapan Prof. Dr. Bilal Sambur tarafından yazılmıştır. Doç. Dr. Muhammet Özdemir, “Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Toplumsal Nitelikli İnanç Gereksiniminin Geleceği” adlı çalışmasında transhümanizmi ve posthümanizmi inanç kavramı üzerinden incelemiştir. Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Doç. Dr. Ahmet Dağ, “Dijitalleşme-Yapay Zekâ-Transhümanizm Bağlamında Din ve Dindar’a Dair” isimli makalesiyle kitaba katkıda bulunmuştur. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Yeşilyurt, “Transhümanizmin Hristiyan Kökenleri” adlı çalışmasıyla transhümanizmi dinler tarihi açısından ele almıştır. AHBVÜ İslami İlimler Fakültesi’nde görev yapan Prof. Dr. Adnan Bülent Baloğlu, “Nihilist Transhümanizm: İnsanın Buharlaşması” şeklinde dikkat çekici bir başlıkla transhümanizm konusunu araştıran başka bir araştırmacıdır. Kitabın son makalesi “Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din Kapsamında Gerçekleşen Etkinliklerin Değerlendirilmesi” adlı çalışmadır. Çalışma Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görevli olan Arş. Gör. Hafize Yazıcı ve Arş. Gör. Zeynep Keleşoğlu tarafından birlikte hazırlanmıştır. Adı geçen makalede yapay zekâ ve transhümanizm konusunda yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Böyle bir yazının konu hakkında ön bilgi sahibi olmak açısından daha faydalı olacağı düşüncesiyle kitabın başında olması gerektiği naçizane tavsiyemizdir. Kitap içerisinde makalelerin dizilimleri yukarıda ki sıraya uygun biçimdedir. Farklı alanlara ait çalışmalar olmasına rağmen kitapta konu bütünlüğü sağlanmıştır.

Kitabın bölümlerinde yapay zekâ farklı yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Yapay zekânın insan hayatına sağlayacağı kolaylıkların yanı sıra insan hayatında meydana getireceği olumsuzluklar tarafsız bir şekilde okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Sadece Sambur’un “Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm” isimli yazısı bu tarafsızlığı biraz bozmuş ve din-transhümanizm karşılaştırması şeklini almıştır.

Konusu itibariyle ilgi çekici bir kitap olmasının yanında içerisinde en ilgi çekici yazı Gökbayrak ve Işıklı’nın birlikte yazdıkları “Dijital Din Teorisi: Dijital Din, Geleneksel Dine Karşı” isimli makaledir. Genelde teknolojinin özelde ise yapay zekânın dinle ne gibi bağlantısı olacağı ve dine ne tür zarar verebileceği üzerinde durulan bu yazıda yapay zekânın fetva verip veremeyeceği üzerine durulmuştur. Nihayetinde belli bilgilerin yapay zekâyı veri olarak girilmesi sağlanıp benzer olaylarda bu verilerden yararlanarak yeni bir fetva ortaya koymak mümkün olsa da bu durumun ne derece yerinde olduğu ya da verilecek fetvanın ne derece

doğru olduğu belirsizdir. Nitekim Öztemel girdi olarak verilecek bilgi yumağının bir araya getirilmesinin kolay bir süreç olmayacağını belirtmiştir (Öztemel, 2021). Yapay zekânın eldeki bilgiyi doğru yorumlayıp doğru tahminler yürütüp yürütemeyeceği akıllarda soru işaretidir. Kızılgeçit ve Çinici yaptıkları çalışmayla bu soruya bir cevap aramışlardır. Dini başa çıkmanın tahmin edilmesi üzerine (Kızılgeçit & Çinici, 2020) yaptıkları çalışmada elde edilen tahmin ile gözlenen sonuçlar doğrulanmıştır (Kızılgeçit & Çinici, 2020: 48). Bu da bize göstermektedir ki doğru bilgiler verildiğinde yapay zekânın doğru tahminlerde bulunması mümkündür. 2022 yılında yapılan “Din Psikolojisi Koordinasyon Toplantısında” Kızılgeçit ve Çinici bu çalışmayı atölye çalışması olarak sunmuşlardır. Yapay zekânın tahminlerinin gerçek sonuçlara çok yakın olduğunu ortaya koymuşlardır.

Sonuç olarak farklı yanlarıyla ele almaya çalıştığımız “Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din” isimli bu kitap Türkiye’de yapılan yapay zekâ çalışmalarının öncüsü konumundadır. Birkaç yıl sonra basit çalışmalar olarak görülebilecek olsa da günümüzde yapay zekâ ve transhümanizm çalışmaları adına atılmış önemli bir adımdır. Özellikle bu adımın İlahiyat fakülteleri önderliğinde atılmış olması ve diğer fakültelerinde destek vermesi dikkat çekicidir. Her yazar kendi alanıyla ilgili yapay zekâ ile bağlantılı olarak ortaya bir şeyler koymaya çalışmıştır. Farklı makalelerin derlemesinden oluşmasından dolayı kitap akademik bir dil içermektedir. Bu nedenle hitap ettiği okuyucular konuya ilgi duyan kişiler olacaktır. Kitabın sonunda konuyla ilgili Türkiye’de yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmanın kitabın başında yer almasının konunun anlaşılması ve yapılan çalışmaların hangi derecede olduğunun anlaşılması açısından daha dikkat çekici olacağı düşünülmektedir. Hem din konusu hem de yapay zekâ konusunu işlediği için geniş bir kitlenin dikkatini çekeceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle bu alanlarda çalışan ve konuya ilgi duyan herkesin mutlaka okuması gereken bir kitap olduğu düşünülmektedir. Özellikle din ve yapay zekâ arasında nasıl bir ilişki olabileceği sorusunun sorulduğu günümüzde bu iki konunun aslında ne kadar bağlantılı olduğu bu kitapla anlaşılmaktadır. Bu alanla ilgili çalışmaların daha fazla olmasını temenni eder ve kitabı okuyacaklara iyi okumalar dileriz.

Kaynaklar

Kızılgeçit, M. & Çinici, M. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Bireylerin Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Tahmini. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (54) , 45-65.

Transhümanizm maddesi. *Vikipedi, Özgür Ansiklopedi*. Erişim tarihi: 7 Ekim 2022. <https://tr.wikipedia.org>.